

Ще раз про проект пам'ятної монети

5 гривень Карпатської України 1939 року

На підставі виявлених нових документів автору повідомлення «Проект монети 5 гривень з Карпатської України» (№ 3'98) вдалося більш детально дослідити історію цього проекту, установити автора ідеї, художника, що розробив ескіз. Пропонуємо читачам ознайомитися з новою розвідкою.

■ Олександр Кучерук (Київ)

До нездійснених проектів карбування українських монет можна віднести розробку такого проекту у 1939 р. в короткотривалій період існування незалежної держави Карпатська Україна на українському Закарпатті.

Внаслідок подій після першої світової війни українське Закарпаття згідно з міжнародними угодами увійшло до складу Чехословацької республіки, де мало отримати статус автономного краю під назвою Підкарпатська Русь. Проте чехословацький уряд зволікав з реальним наповненням статусу автономного утворення, хоча українці ніколи не полишали надії і продовжували боротьбу за свої національні права.

У 20–30-ті роки національна свідомість українського населення Закарпаття піднялася до такого рівня, що, коли в 1938 р. відбулися перші вибори до новозаснованого крайового Союму, повну підтримку народу отримали кандидати Українського Національного Об'єднання, які виступали з активною програмою, спрямованою на національне відродження цієї частини українського народу на його споконвічній території через державне самовизначення.

15 березня 1939 р. на першому засіданні Союму було проголошено державну самостійність Карпатської України, прийнято Конституцію, затверджено державну символіку. Конституційний закон Карпатської України містив три параграфи, які визначали державну символіку – синьо-жовтий прапор, гімн «Ще не вмерла Україна» та герб – «Державний гербом Карпатської України є дотеперішній краєвий герб: медвідь у лівім червонім півколі і чотири сині та три жовті смуги у правому півколі і ТРИЗУБ св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі»¹. Фактично законодавчо затверджено два герби: той, що використовувався автономною Карпатською Україною, та одночасно загальноукраїнський Тризуб. Характерно, що на державних печатках (канцелярія Союму, міністерство комунікацій та ін.) використовувався лише «крайовий» герб з ведмедем, що пояснюється тим, що за короткий час існування Карпатської України просто ще не встигли виготовити нові печатки.

Відомо, що український уряд Карпатської України ще до досягнення державної самостійності розробляв плани на майбутнє, і серед тих планів було введення власної грошової системи і платних засобів.

До впровадження власної валюти не дійшло, хоча своєрідною пробою пера треба вважати підготовку до випуску пам'ятних монет. Справа проекту пов'язана з іменами міністра комунікацій, публічних робіт та охорони здоров'я Карпатської України Юліана Рева та німецького журналіста Гайна Кляйсса. Останній прибув до тодішньої столиці Карпатської України Хуста в кінці січня 1939 р., називаючи себе представником бюро міністерства закордонних справ Німеччини, він

звернувся до українського уряду з кількома діловими пропозиціями, зокрема йшлося про заснування біржі праці.

Прем'єр-міністр О. Августин Волошин не вважало підстав довіряти Г. Кляйссові, до того ж він підтримував стосунки з німецькими чинниками через члена Союму Карпатської України від німецької національної меншини А. Ольдофреді. Не знали, як ставитися до Г. Кляйсса офіційні особи Карпатської України, були обережними і німецькі офіційні, які перебували в Хусті, зокрема німецький консул Гофмана. Г. Кляйссові все ж вдалося порозумітися з міністром Ю. Реваєм, який на той час політично дистанціювався від А. Волошина. Серед інших Г. Кляйсс подав думку Ю. Реваю про можливість «...викарбувати ювілейні монети до дня відкриття карпато-українського крайового парламенту загальною вартістю 25 млн. крон і продавати їх у першу чергу американським українцям. 10 відсотків із цієї суми чи ж 10 відсотків від загальної вартості проданих монет міністр Ю. Ревай обіцяв надати йому як стартовий капітал для створення біржі праці...»². Така активність Г. Кляйсса викликала стурбованість, до Берліну надійшов запит для остаточного з'ясування особи та повноважень Г. Кляйсса. Існування з різними відомствами тривали майже місяць. Відчуваючи, що для нього перебування і несанкціонована діяльність в Карпатській Україні може закінчитися погано, Г. Кляйсс 22 лютого виїхав з Хуста до Праги. Справа реалізації проекту карбування пам'ятних монет була в Хусті, її вже не зупинив виїзд в кінці січня 1939 р. з Хуста ініціатора німецького журналіста Г. Кляйсса.

Автором проекту став український митець, графік Микола Бутович (1895–1961). Народився він на Полтавщині, далі, за його ж словами, – «світова війна перша, за Україну друга». По тому жив і мандрував Європою, вчився у Парижі, Берліні, Празі, працював у Німеччині, Франції, Чехословаччині, багато разів був на Закарпатті. Не пориваючи з національним корінням, він все ж не загубився в новомодних мистецьких пошуках.

Слідкуючи за розвитком подій, М. Бутович роздумував над багатьма проблемами українського державотворення, зокрема над пропагандою української справи у світі, він, як митець, писав: «Сьогодні ми не потребуємо червоніти за гроші УНР проекту Нарбута, українські поштові марки на філателістичній виставці в Парижі виставлялись як взірці для французьких маялярів...»³.

Тому, коли йому стало відомо про конкурсу на проект пам'ятних монет, він активно взявся до розробки ескізів. Офіційних повідомлень у пресі про конкурс не виявлено, швидше за все ініціатори персонально звернулися до окремих активних українських митців, а їх було не так і багато, зокрема це могли бути і Р. Лісовський (автор герба ОУН 1932 р. та герба ОУН-бандерівців 1940 р.), і Н. Хасевич (пізніший автор нагород УПА) і

Є. Козак та ін. Так само ми не знаємо достеменно хто визначив переможців конкурсу. Наймовірніше, що останнє слово було за міністром Ю. Реваєм.

Згодом у автобіографічному нарисі М. Бутович зафіксував свою участь у праці над монетами Карпатської України: «Перед самою другою світовою війною вернувся я до Праги, тут і застряг. Потроху й світова завірюха почалась. Почало й мною кидати на всі боки. Найперше, взявши участь у конкурсі на пам'яткові гроші Карпатської України (мої проекти, випадково, були прийняті до виконання), опинився я у Хусті, звідки за два тижні прийшлося утікати до Румунії, а звідти дістався до Югославії»⁴, куди також перебралися президент Карпатської України О. А. Волошин, деякі міністри та урядовці.

Розглянемо сам проект. На аверсі монети зображено тризуб з хрестом, як державний герб Карпатської України. По колу зроблено напис «КАРПАТСЬКА 5 УКРАЇНА ГРИВЕНЬ», всі слова і цифра номіналу розділені групами по три ромби.

М. Бутович, якому герб Тризуб був «ближчим», використав саме його, а не крайовий герб з ведмедем. Графічне накреслення Тризуба на проекті близьке до зображення унерівського герба на розмінній марці 40 шагів (1918), кредитового білету 500 грн. (1918), білетат Державної скарбниці 50, 100, 1000 грн. Це дає підставу вважати, що М. Бутович при створенні свого проекту користувався зразками грошових знаків УНР. Назва проєктованої монети «гривня» підкреслювало державницьку тяглість та політичне соборництво Карпатської України.

На реверсі подано викладені хрестом чотири мечі вістрямо до центру, які наклеїли на квадратну зірку. По колу напис – «1-ИЙ СОИМ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ В ХУСТІ 1939». Дата відділена з двох боків ромбами (по одному), такими, як і на аверсі. Про фактичний розмір важко судити, але, треба гадати, він близький до звичних для монети такого типу.

Хоча проект карбування монет Карпатської України, з огляду на недолге існування державності на цій частині української землі, не був реалізований, проте залишився цікавою сторінкою у вітчизняній нумізматиці, складовою українського державотворення ХХ століття.

¹ Стефан А. Августин Волошин – президент Карпатської України. – Торонто, 1977. – С. 94.

² Злепо Д. Українське питання у 1938–1939 роках і Третій райх // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Історико-філологічна секція. Т. ПХХІІІ. – Львів, 1994. – С. 278.

³ Федорук А. Микола Бутович. – Київ–Нью-Йорк, 2002. – С. 334.

⁴ Микола Бутович: Монографія. – Нью-Йорк, 1956. – С. 13–14.